

La professura da rumantsch a Friburg è periclitada

CUN GEORGES DARMS
HA DISCURRÌ LUCAS DEPLAZES / ANR

■ Dapi 1957 san ils Rumantschs sa perfecziunar en lur linguatg mamma a l'Universitad da Friburg. L'onn 1990 han ins installà ina professura ordinaria cumplaina da rumantsch a Friburg. Georges Darms ha surpiglià l'instrucziun e la perscrutaziun dal rumantsch en piazza cumplaina. El ha cumenzà l'onn 1991 cun 14 students, a l'entschatta dal 21avel tschientaner era il dumber s'avanzà a 23 studentas e students ed actualmain studegian anc ogtar Darms. L'esistenza da la professura da rumantsch a Friburg è periclitada. Fin uss n'è quai strusch stà in tema per la Rumantschia. Dastgan ils Rumantschs, dastga il Grischun triling simplamain star cun ils mauns en satg e laschar murir quella impurtanta instituziun? U datti bain anc in zichel speranza? Surlonder ha l'Agentura da novitads rumantscha (anr) tschentà a Georges Darms intginas dumondas.

Quants Rumantschs han studegià tar Vos dapi che Vos essas professer a Friburg?

Georges Darms: Tar mi'entschatta, l'onn 1991/92, eran 14 students da rumantsch tar mai. Jau aveva dapi l'onn 1987 gia ina incumbensa da curs da rumantsch a Friburg. Il dumber è s'augmentà sin 23 l'onn 2001/02. Davent da l'onn 2003 èn ils scolasts secundars crudads davent. Actualmain studegian ogt Rumantschs a Friburg.

Quants diploms u licenciats da rumantsch han students acquistà sut Vossa professura?

Quai è stà 36 che han fatg il diplom da scolast secundar, saja quai sco rom principal u supplementar. 25 han fatg il licenciats e 2 il Bachelor. Fin uss èsi stà circa dus terzs scolasts secundars ed in terz che ha acquistà il licenciats. In student ha doctorà tar mai.

Avais Vos era fatg studis u perscrutaziuns?

Nus avain tractà divers projects dal Fond nazional. Lura avain nus fatg tests da linguatg per la scola primara ed ina perscrutaziun davart la scola rumantscha bilingua. Nus avain plinavant elavurà ina grammatica en rumantsch gri-

schun ch'ins po retrair sin nossa pagina d'internet.

Tgeninas èn Vossas experientschas durant ils 17 onns a Friburg davart il studi da rumantsch? Tge è sa midà durant quest temp?

Qua datti plirs puncts da menziunar. Ina chaussa fundamentala è il fatg ch'ils magisters da la scola secundara na vegnan uss betg pli a l'universitad. Quels frequentan uss la Scol'auta pedagogica a Turtig. Cun quel nov sistem da scolaiziun ha l'Universitad da Friburg pers ina gruppa d'interessents relativamain gronda, pia ina basa. Quels tschintg fin ogt scolasts mancan uss. In segund aspect pertutga la muntada dal franzos en il chantun Grischun. En il Grischun vegn fatg uss relativamain pauc franzos pli, uschia che quel avantatg che Friburg aveva pli baud – numnadamain da vegnir confruntà cun il franzos – n'è ussa betg pli dumandà.

E tuttina ha il franzos sco segund impurtant linguatg svizzer ina muntada nazionala per la coesiu da nossa communitad? La Svizra romanda è tuttina anc pli datiers da nus che l'America. N'è il Grischun betg sin la via fallada?

Tenor mes avis n'è quai betg la buna via. Ma quai è ina decisiun politica ch'è crudada. Dentant han era politichers constatà ch'ins dovra en Svizra tuttina anc dapli il franzos che l'anglais. En Svizra romanda n'ha l'anglais era betg la medema muntada sco quai ch'ins fa valair en Svizra tudestga.

Sco quai ch'i para perda il rumantsch in pau da sia muntada, gist uss che nus avain ina lescha da linguas federala ed ina chantunala. Na stuessan ils respondabels per posts d'auta qualitat en territoris rumantschs e tals che s'occupan dal rumantsch en lur professiun betg era disponer da conschientschas determinadas da rumantsch sco premissas? Jau patratg per exempel a translatur, a redacturs, a correspundents e moderaturs da radio e televisiun.

En il senn stretg dal pled n'èsi mai vegnì pretendì in studi rumantsch per incumbensas che han da far cun il rumantsch. Tenor mias enconuschientscha n'ha er il chantun mai pretendì in

Georges Darms va prest en pensiun. Co vai vinavant?

FOTO L. DEPLAZES

studi da rumantsch per instruir rumantsch en scola secundara. D'ina persuna rumantscha vegn simplamain supponi ch'ella sappia il linguatg. En quest senn vegn il rumantsch tschentà in pau sco sin il stgalim «ginnastica» ch'in scolast secundar sto er dar, senza avair fatg ina furmaziun correspudenta.

Tge pussaivladads da studi da rumantsch datti uss ed en l'avvegnir a Friburg?

Tenor il nov urden da studi (Bologna) datti il Bachelor ed il Master. Il studi da Bachelor va be trais onns, per il Master èsi uss, per exempel per scolasts secundars, vegnì pli simpel d'acquistar quest titel academic.

Cura va Georges Darms en pensiun?

Jau cumplenesch il december 2011 mes 65 onns, pia il termin da pensiun. Jeu vegn probabel a chalar la stad 2012.

Co vai vinavant suenter Vossa pensiun. È la professura da rumantsch a Friburg periclitada?

Gea, ella è en privel sch'i na dat betg dapli students cura che jau vom en pensiun. En scadin cas vegn quai adesser fitg difficultus da mantegnair la professura en la medema furma sco fin

uss. Uss è la professura be per ils Rumantschs. Ella n'è betg integrada en auters ciclus da studis.

Tgenina è la tenuta da l'Universitad e dal chantun da Friburg envers la professura da rumantsch?

La tenuta da la regenza è positiva. La directura dal departament d'educaziun, Isabelle Chassot, vules mantegnair la professura. Ma davart l'esistenza futura da la professura decidan la facultad ed il rectorat. Cura ch'in professer banduna l'universitad, examinescha la cummissiun da structura il cas. Quella propoza al rectorat eventualas midadas sco per exempel ina mesa professura u ina cumbinaziun cun il nov institut per plurilinguisssem. Per quest institut fiss il rumantsch er necessari perquai ch'in tal institut na pudess betg desister dal quart linguatg nazional. Senza il rumantsch na fiss la schanza da survegnir ils meds finansials da la confederaziun main gronda.

En quest cass na fiss quai betg pli ina professura per ils Rumantschs, mabain ina pussaivladad da dar als auters students in'idea davart il rumantsch e quai che succeda en la Rumantschia. Las lecziuns stuessan alura era vegnidadas en tudestg u en franzos, ma strusch pli en rumantsch.

Tgenina è bain la posiziun dal chantun Grischun?

Il chantun Grischun na vegn probabla-main betg a sa maschadar en questas chaussas. El vegn bain a dar ina recumandaziun. Finzialmain na s'engascha il chantun Grischun betg dapli che per studentas e students che fan lur studis en autras facultads.

Tge avais Vos fatg sin il sector d'infurmaziun e da motivaziun per il studi da rumantsch?

Clà Riatsch ed jau, nus giain mintga dus onns en las scolas medias en il Grischun a preschentar il studi da rumantsch a Turtig ed a Friburg. Ils gimnasiasts grischuns èn infurmads davart las pussaivladads da studi. La motivaziun dependa savens da lur scolasts. In auter aspect è ch'ins po fin uss occupar ina piazza auta, er en territoris rumantschs, senza avair fatg studis da la lingua, uschia che la motivaziun da studegiar rumantsch è relativamain pitschna.

Quants Grischuns e Rumantschs studegian a Friburg?

Actualmain studegian 250 giuvnas e giuvens grischuns a Friburg; da quels èn 35 Rumantschs.

Uss avain nus ina lescha chantunala ed ina federala per ils Rumantschs. Na stuessan ils Rumantschs betg s'engaschar dapli per questa universitad. Ina giada serrada na vegn ella mai pli averta. Tge pon ins far per spender la professura rumantscha a Friburg?

Gliez è cler, ina giada serrada, resta ella serrada. Necessary fissan dapli students, alura na dess quai nagins problems. Cun in diember suffizient da students – quai vul dir 10 fin 15, ideal fissan 20 – na dess quai nagina discussiun d'esistenza en il rectorat.

Jau n'hai dentant anc betg dà si Friburg. Quai dat segir puspè ina midada ina giada, il privel è mo che quella vegn memia plaun. Friburg ha l'avantatg d'esser survevail per ils students, quai levgiescha il contact cun ils docents e students. A Friburg datti l'unica pussaivladad da vegnir confruntà cun duas linguas nazionalas. Avantatgs avess in studi a quella universitad damai avunda.